तथास्तम् । सोऽल्पेन कालेन य ऊर्ध्वसंस्थोऽनल्पेन सोऽस्मादुदया न तुल्याः । य उद्गमे याम्यनतास्तद्गाद्याः खस्वापमेनापि निरक्षदेशे । याम्याक्षतस्तेऽतिनतत्वमाप्ता उदान्ति कालेन ततोऽल्पकेन । कर्क्यादय सौम्यनताहि येऽत्र ते यान्ति याम्याक्षवशादजुत्वम् । कालेन तस्माद्बहुनोदयं ते तदन्तरे खञ्चरखण्डमेव" सि०शि० । "विषुवद्रात्रिदृत्तानि लङ्कायां समपश्चिमगानि राशियुग्मं तु मकरादौ परमक्रान्त्या २४ विषुवन्मण्डलाद्दक्षिणतो मिथुनान्त उत्तरतो वग्नमतस्तिरश्चीनं ततापि मेषः स्वक्रान्त्या महत्या तिरश्चीन उदेति अतोऽल्पकालोदयः वृषभस्तद्वदपयातस्तस्मात्किञ्चिदधिककालः मिथुनस्तद्वदपयातस्तदधिककालः एवं निरक्षेऽपि न समा उदयाः । अथ ये मकरादयो याम्ये नतास्ते याम्याक्षवशात् अतिनता उद्गच्छन्ति स्वदेशेऽतोऽल्पकालादयाः, ये तु कर्क्यादयः स्वस्वक्रान्त्या सौम्ये नतास्ते याम्याक्षवशादजुत्वं गता उदान्ति अतश्चिरकालोदयाः लङ्कास्वदेशोदययोरन्तराले खञ्चरखण्डमेव भवति यतस्तत्क्षितिजयोरन्तराले चरम् । अथ चरखण्डेनाधिकत्वं गोलभ्रमणोपरि यथा प्रतीयते तथाह" प्रमि० । "भचक्रपादास्तिथिनाडिकाभिः पृथक् समुद्यन्ति निरक्षदेशे । चक्रार्धमाद्यं च तथा द्वितीयं सर्वत्र पूर्णास्तिथिमिताभिरेव । मेषादेर्मिथुनान्तो नाडीभिस्तिथिमिताभिरुद्वृत्त । जगति कुजे तदवःस्थे प्रथमं ताभिश्चरोनाभिः । कन्यान्तोऽनेषोऽन्तस्तिथिमितनाडीभिरुद्वृत्ते , जगति कुजे चोर्ध्वस्थे पश्चात्ताभिश्चराढ्याभिः । तद्रहितत्रिंशद्भिः कन्यान्तो वा झषान्तो वा । चरखण्डैरूनाढ्यास्तेन निरक्षोदयाः स्वदेशे स्युः । क्षितिजेऽजादिं कृत्वा गोलं भ्रमयन् प्रदर्शयेत्सर्वम् । उक्तमनुक्तं चान्यत् शिष्याणां बोधजननार्थम्" । सि० शि० । चरखण्डकालमाह सि०शि० "उन्मण्डलच्छायाबलयानराले द्युरात्रवृत्ते चरखण्डकालः । तज्ज्यात्र कुज्याचरशिञ्जिनी स्याद्व्यासार्धवृत्ते परिणामिता सा" सि०शि० । "क्षितिजोन्मण्डलयोर्मध्येऽहोरात्रवृत्ते यावान् कालः स चरखण्डकालः तत्रोन्मण्डलादुभयतश्चरतुल्येऽन्तरे चिह्ने कृत्वा तथैव निवद्रस्तत्रस्तार्द्धं कुज्या सैव त्रिज्याहृतपरिणता सती चरज्या स्यादित्यादि त्रिप्रश्ने व्याख्यातम्" प्रमि० । उदानीं लङ्कास्वदेशार्कोदयोरन्तरं चरकालमाह । "निरक्षदेशे क्षितिजाख्यवृत्तसुन्मण्डलं तज्जसुरन्यदेशे । सं खे कुजोऽर्कस्य समुद्गमोऽस्माच्चराद्गमार्कोदयोरन्तु मध्ये" सि० शि० । चरफलस्य धनर्णवासनामाह । "आदौ स्वदेशेऽथ निरक्षदेशे सूर्योदयोऽस्तसमयोऽन्यथातः । ऋणं ग्रहेऽस्मादुदये खमस्ते फलं चरोत्थं रविसौम्यगोले । याम्ये विलोमं खलु तत्र यस्मादुन्मण्डलं स्वक्षितिजादधस्तात् । नाड्याङ्गयादुत्तरयाम्यभागौ गोलस्य तावुत्तरयाम्यगोलौ" सि० शि० ।

चरस्यानयनं सि०शि० दर्शित यथा

"यल्लङ्कोज्जयिनीपुरोपरि कुरुक्षेत्रादिदेशान् स्पृशत् सूत्रं मेरुगतं बुधैर्निगदिता सा मध्यरेखा भुवः । आदौ प्रागुदयोऽपरत्र विषये पश्चाद्धि रेखोदयात् स्यात् तस्मात् क्रियते तदन्तरभवं खेटेष्वृणं स्वं फलम्" सि०शि० । "लङ्काया मेरुपर्यन्तं नीयमाना रेखोज्जयिनीं कुरुक्षेत्रादिदेशान् स्पृशन्ती या याति सा मध्यरेखेत्युच्यते । रेखायां यदार्कोदयस्तत्कालात् पूर्वमेव पूर्वदेशे भवति रेखोदयकालादनन्तरं पश्चिमदेशेऽर्कोदयः । तदन्तराल स्तदन्तरयोजनैः स्पष्टभूवेष्टपादनुपातेन ज्ञायते । यदि स्फुटपरिधियोजनैः षष्टि ६० घटिका लभ्यन्ते तदा रेखाखपूरयोरन्तरयोजनैः किमितीति त्रैराशिकेन देशान्तरघटिका लभ्यन्ते । मध्यगत्या च या आनीता नाड्यस्ताभिरनुपातः। यदि घटीषष्ट्या स्पष्टभूगतिकला लभ्यन्ते तदा देशान्तरघटीभिः किमिति । अथ योजनैरेवानुपातः । यदि स्फुटपरिधियोजनैर्गतिः प्राप्यते तदा देशान्तरयोजनैः किमिति । फलं कलाः प्राग्ऋणं यतस्तत्रादावुदयः । पश्चाद्धनम् । यतस्तत्र रेखोदयादनन्तरमर्कोदय इत्युपपन्नम्" प्रमि० ।

चरखण्डानयनं सि०शि० "एकस्य राशेर्द्वृतौ ज्यका या द्वयोस्त्रिभस्यापि कृतौ तु तासाम् । स्वस्वापमज्याकृतिवर्जितानां मूलानि तासां त्रिगुणा २४३८ हृतानि । स्वस्वद्युभौर्व्या विभजेत् फलानां चापान्यधोऽधः परिशोधितानि । क्रमोत्क्रमस्थानि निरक्षदेशे मेषादिकानामुदयासवः स्युः" सि०शि० । "एकस्य राशेर्द्वृतौ ज्येत्यष्टमी १७१९ ज्या । द्वयोरिति षोडशी २९७७ ज्या । त्रिभस्येति २०२८ त्रिज्या । आसां वर्गितानां स्वकीयस्वकीयक्रान्तिज्यावर्गैर्वर्जितानां मूलानि त्रिज्यागुणितानि स्वस्वद्युज्यया विभजेत् । फलानां चापान्यधोऽधः परिशोधितानीति ततोमाद् द्वितीयं द्वितीयात् प्रथमं शोध्यम् । प्रथमं तथाविधमेव । एवं लङ्कोदयासवः स्युः । अत्रोपपत्तिः अतोद्गच्छतः क्रान्तिवृत्तस्य तिर्यक्स्थितत्वात् तत्र-